

A gyermek legfőbb érdekének biztosítása az örökbefogadás során

DR. VISONTAI-SZABÓ KATALIN –
DR. BENYUSZ MÁRTA

1. A Gyermek jogairól szóló New Yorki-i Egyezmény és a gyermek legfőbb érdeke

Az örökbefogadás jogintézménye már az ókorban is létezett, azonban a történelem során erőteljes átalakuláson esett át, elsősorban ami a célját illeti. Hosszú időn keresztül az örökség, a családi birtok megtartása, a név fennmaradásának biztosítása, esetleg a házasságon kívül született gyermekek törvényesítése állt az örökbefogadások háttérében.¹ Később a gyermektelen családok gyermek iránti igényének kielégítését szolgálta, és csak a XX. század utolsó évtizedében indult el az erőteljes szemléletváltás, melynek eredményeképpen ma már a világon sehol sem vitás, hogy az örökbefogadás gyermekvédelmi intézkedés, célja, hogy az a gyermek, akiről a vér szerinti családja – valamilyen oknál fogva – nem képes gondoskodni, szerető családra leljen és biztonságban nevelkedjen.

¹ Sándor, 2016, 207. o.

Dr. Visontai-Szabó Katalin PhD, LLM
adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Dr. Benyusz Márta, LLM
főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet

Visontai-Szabó, K., Benyusz, M. (2022) 'A gyermek legfőbb érdekének biztosítása az örökbefogadás során' in Visontai-Szabó, K., Benyusz, M. (szerk.) *A gyermek érdekének biztosítása az örökbefogadás során*, 313–334. o. Budapest: Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet.

https://doi.org/10.47079/2023.bmvzsk.gyermek.8_11

Az 1989. november 20-án New Yorkban kelt, a Gyermek Jogairól szóló ENSZ Egyezmény, melyet Magyarország az 1991. LXIV. törvénnyel hirdetett ki, és az Amerikai Egyesült Államok kivételével a világ összes országa aláírta, a gyermekek alapvető jogainak katalógusát tartalmazza. 3. cikke foglalkozik a gyermek legfőbb érdekének biztosításával, 21. cikke pedig az örökbefogadás során figyelembe veendő szempontokkal, de fontos alapelveket rögzít a 9. és a 20. cikk is az örökbefogadással összefüggésben.

A gyermek legfőbb érdeke, mint az egész Egyezményt átható alapelv, már az Egyezmény előzményének tekinthető, 1959-ben Genfben elfogadott, a Gyermek Jogairól szóló Nyilatkozatban is megjelent.

Az Egyezmény 3. cikk (1) bekezdése szerint „a szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenekfelett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban”. Az 1990-ben készült hivatalos magyar fordítás – melyet a mai napig nem korrigáltak – némi ellentmondást tartalmaz, hiszen azt írja, a gyermek érdeke mindenekfelett áll, majd a végén hozzáteszi, hogy a gyermek érdekét kell elsősorban figyelembe venni a döntéshozatal során. Az eredeti angol szövegezésben a megfogalmazás sokkal egyértelműbb: „*In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration.*” A „*the best interest of the child*” valóban nehezen fordítható magyar nyelvre, hiszen szó szerint azt jelenti: a gyermek legjobb érdeke. Mi lehet a gyermek legjobb érdeke? Az a megoldás, ami számára – a rendelkezésre álló lehetőségek közül – a legjobb, ami leginkább szolgálja a jóllétét, a boldogságát, az egészséges személyiségfejlődést. A *best interest* tehát nem teljesen ugyanazt jelenti, mint a mindenekfelett álló érdek, ami azt feltételeznél, hogy a gyermek érdeke mindenki más érdeke felett áll. Ez különösen abban az esetben jelenthet nehézséget, ha egyszerre több gyermek érdekét kell meghatározni, amely adott esetben egymással ellentétes is lehet, például egy olyan helyzetben, amikor egy édesapa a saját vér szerinti gyermeke mellé örökre fogadja a felesége előző házasságából született két gyermekét. Ebben az esetben három gyermek érdekei ütköznek egymással, és nem beszélhetünk arról, hogy melyikük érdeke érdemel elsőbbséget a másikkal szemben. A mondat végén megfogalmazott kitétel, mely szerint a gyermek érdekét kell figyelembe venni *elsősorban* – *shall be the primary consideration* –, is arra utal, hogy a gyermek érdeke nem állhat mindenek felett, de ez az elsődleges az összes szempont közül. Vannak azonban helyzetek – az örökbefogadás éppen ilyen –, amikor a gyermek legfőbb érdeke mindenekfelett álló (*paramount consideration*) lesz. A gyermek érdekének figyelembevétele akár elsősorban, akár mindenekfelett valósul meg, mindenképpen egyfajta pozitív diszkriminációt

feltételez a gyermek irányában, mely csak a többi gyermek érdekeivel nem kerülhet összeütközésbe, a felnőttekével adott esetben igen.²

A gyermek legfőbb érdeke az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága által elfogadott 14. számú Átfogó Kommentár értelmezése szerint három elemből áll. Egyrészt a gyermek alanyi jogaként értelmezhető, másrészt alapvető értelmezési alapelvként szolgál, mely szerint, ha egy adott jogszabály többféleképpen is értelmezhető, azt az értelmezést kell figyelembe venni, amely a leginkább szolgálja a gyermek érdekét. Végül, de nem utolsósorban eljárási szabályként is funkcionál, azaz minden, a gyermeket érintő döntés meghozatala során értékelni és mérlegelni kell az érdekét, melyet indokolni is kell.³

Amikor a gyermek legfőbb érdekéről kell dönteni, minden esetben figyelembe kell venni a rövid távú és hosszú távú szempontokat is, ezeket mérlegelni kell, mert előfordulhat, hogy más szolgálná a gyermek érdekét a jelenben, és más lenne számára ideális az egész hátralévő életére nézve. Az UNICEF által készített Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához kiemeli, hogy „a részes államok nem értelmezhetik a legfőbb érdeket túlságosan relatív, kultúraspecifikus módon, valamint nem használhatják a legfőbb érdek saját értelmezését oly módon, amely a gyermektől megtagadja az Egyezmény által számukra biztosított jogokat”.⁴ Ennek ellenére azt láthatjuk, hogy a kötetben vizsgált országok között mutatkozik némi eltérés abban, hogy miben látják a gyermek érdekének érvényre jutását. Az egyik ilyen kérdés az örökbefogadás időzítéséhez kapcsolódik. Van, ahol úgy értelmezik, a gyermek érdekét a vér szerinti családjá körében való felnevelkedés szolgálja leginkább, ezért elsősorban arra törekszenek, hogy a család – ha külső segítséggel is – alkalmassá váljon a gyermek nevelésére, gondozására. Ezekben az országokban (például az Egyesült Királyságban) az örökbefogadás csak ultima ratio lehet a családba való visszagondozás mellett. A gyermek érdekének egy másik értelmezése szerint, amennyiben a család körülményei – jellemzően a szülők hozzáállása, életmódja vagy betegsége miatt – nem alkalmasak arra, hogy a gyermekekről gondoskodjanak, őt a családból minél előbb ki kell emelni, és örökbefogadással végleges megoldást találni számára. A másik eltérő értelmezésre okot adó kérdés az örökbefogadók személye. A kötetben bemutatásra került országokban mindenhol előnyben részesítik a házaspárokat, illetve az élettársakat az egyedülállókkal szemben, eltérés mutatkozik azonban a párkapcsolat minősége és a felek szexuális irányultsága tekintetében. Magyarországon például az élettársak nem fogadhatnak közösen örökbe, csak abban az esetben, ha házasságot kötnek, Franciaországban nem szükséges házasságkötés a

2 Somfai, 2010, 355. o.

3 Barzó, 2017, 46. o.

4 Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához, 27. o.

közös örökbefogadáshoz, azonban a párkapcsolat valamiféle tartóssága elvárásként jelentkezik, nem mindegy tehát, hogy a reménybeli szülők mióta alkotnak egy párt. Azokban az országokban, ahol engedélyezett az azonos neműek házasságkötése, jellemzően az örökbefogadás is megengedett számukra. Magyarországon egyikre sincsen lehetőség, ahogy Lengyelországban sem, ez utóbbi országban tervben van egy jogszabály elfogadása, mely kifejezetten megtiltaná az azonos nemű személyek számára az örökbefogadást. Az eltérés hátterében a gyermek érdekének eltérő értelmezése áll. Ahol engedélyezett az azonos neműek általi örökbefogadás, abból indulnak ki, hogy a gyermeknek bárhol jobb, mint az árvaházban vagy a bizonytalan státuszú nevelőszülőknél. A melegek általi örökbefogadást ellenző államok álláspontja szerint a gyermek személyiségfejlődésére súlyos veszélyt jelent, ha a szülők azonos neműek, mert többek között a tradicionális szerepminták közvetítésére sem képesek, illetve az iskolában zaklatás és gúnyolódás célpontjaivá válhatnak emiatt.

Az Egyezmény 3. cikkének (2) bekezdése alapján a részes államok „kötelezik magukat arra, hogy a gyermek számára, figyelembe véve szülei, gyámjai és az érte törvényesen felelős más személyek jogait és kötelességeit, biztosítják a jólétéhez szükséges védelmet és gondozást, e célból meghozzák a szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket”. A gyermekről ugyan elsősorban a vér szerinti szüleinek kell gondoskodni,⁵ de ha ehhez támogatásra vagy segítségre van szükségük, azt az állam köteles biztosítani. Itt is némi bizonytalanságot eredményezhet a gyermek jóléte és jólléte közötti különbségtétel, hiszen a kettő között nem csak árnyalatnyi különbség van. A gyermek jóléte a magyar szóhasználat szerint elsősorban anyagi természetű, ha azt mondjuk, valaki „jólétben él”, az azt jelenti, hogy anyagi javak tekintetében nem szenved hiányt, míg a jóllét – az eredeti angol szövegezésben „well-being” – ezzel szemben inkább arra utal, hogy a gyermek jól van, tehát megkapja azt az odafigyelést, szeretetet, törődést, amire az egészséges személyiségfejlődéséhez szüksége van. Ezen különbségtétel két okból is lényeges lehet. Egyrészt azért, mert kizárólag anyagi okokból nem lehet a gyermeket a családjából kiemelni, másrészt pedig azért, mert egy megfelelő anyagi körülmények között élő családban is megvalósulhat a gyermek elhanyagolása, esetleg bántalmazása, amely indokolttá teheti az állami beavatkozást, azaz a családból való kiemelést és szükség esetén az örökbe fogadhatóvá nyilvánítást.

Az Egyezmény 3. cikkének (3) bekezdése szerint a részes államok „gondoskodnak arról, hogy a gyermekkel foglalkozó és védelmét biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények működése megfeleljen az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak,

5 UNCRC 18. cikk.

különösen a biztonság és az egészség területén, valamint ezek személyzeti létszámával és szakértelmével, továbbá a megfelelő ellenőrzés meglétével kapcsolatban.”

A gyermek legfőbb érdeke a szülőktől való elválasztás körében is megjelenik. A 9. cikk (1) bekezdése szerint a gyermek akarata ellenére történő, szüleitől való elválasztást kerülni kell, kivéve, ha „az illetékes hatóságok, bírói felülvizsgálat lehetőségének fenntartásával, az erre vonatkozó törvényeknek és eljárásoknak megfelelően úgy döntenek, hogy ez az elválasztás a gyermek legfőbb érdekében szükséges”. Korábban a gyermekek többsége azért került örökbe fogadó családba, mert a szülei – elsősorban az édesanyjuk, sokszor közvetlenül születésüket követően – lemondtak róluk vagy elhagyták őket azzal a szándékkal, hogy valaki más nevelje fel őket. Ebben az esetben a gyermek nem is ismerte a vér szerinti szüleit, az elválasztásra még rendkívül fiatal korában került sor, így akarata kifejezésére nem volt lehetősége, azonban a családból való kiszakadás nem is jelentett számára megrázkódtatást, hiszen az örökbe fogadó szüleit tekintette igazi családjának. A XX. században azonban nagy ívű gazdasági és társadalmi változások mentek végbe, melynek eredményeképpen ma már kivételnek számít, ha a szülő önként lemond a gyermekéről és hozzájárul az örökbe fogadásához. A fogamzásgátlás széles körben való elterjedése, a terhességmegszakítás legalizálása következtében egyre kevesebb nem kívánt gyermek jön a világra, továbbá ma már nem eredményez társadalmi ellehetetlenülést és nem jár megbélyegzéssel, ha egy nő házasságon kívül szül gyermeket, és esetleg egyedülálló anyaként neveli fel. Ezen társadalmi változások mellett a múlt század során a gyermekvédelem is megerősödött, ennek köszönhető, hogy napjainkban elsősorban olyan gyermekek várnak örökbe fogadó szülőre, akiket bántalmazás, elhanyagolás vagy rossz bánásmód miatt emeltek ki a családjukból. Ezekben az esetekben tehát megjelenhet a gyermek érdekeinek ütközése, hiszen a gyermekek többsége nem megfelelő bánásmód esetén is erősen kötődik a szüleihez, azaz az elválasztás az akarata ellenére történik. A gyermekvédelmi hatóságokra komoly felelősség hárul a döntés meghozatala során, melyben nem csak a rövid távú következményekre – arra, hogy milyen hatással lesz a gyermekre a szülőktől való elválasztás –, hanem a hosszú távú kihatásokra is figyelemmel kell lenniük. Egy bántalmazó, elhanyagoló környezet esetén feltételezhetjük, hogy hosszú távon az szolgálja a gyermek érdekét, ha kiemelik a családjából, akár akarata ellenére is.

A 9. cikk 3. bekezdése szerint a részes államoknak tiszteletben kell tartaniuk a gyermeknek azon jogát, hogy személyes kapcsolatot és közvetlen érintkezést tarthasson fenn mindkét szülőjével, kivéve, ha ez legfőbb érdekével ellenkezik. A kapcsolattartás iránti igény leggyakrabban a szülők kapcsolatának megszűnését követően (házasság felbontása, élettársi kapcsolat megszüntetése) merülhet fel, de szóba jöhet nevelésbe vett gyermek esetében és olyankor is, ha valamelyik szülő szabadságvesztés büntetését

tölti. Örökbefogadás esetén hosszú ideig nem tulajdonítottak ennek jelentőséget, főleg mivel a gyermek örökbefogadására jellemzően csecsemőkorban került sor, és gyermekkorában semmiképp (sok esetben még később sem) tárták fel előtte, hogy szülei valójában nem állnak vele vérségi kapcsolatban. Napjainkban azonban mind gyakrabban fordul elő, hogy a gyermek az örökbefogadáskor már elég érett ahhoz, hogy megértse, mi történt vele, valamint ma már vitán felül áll, hogy a gyermek érdeke azt kívánja, ne titkolják el előle a származását. Ennek köszönhető, hogy a kötetben bemutatott országokban ismerik és szabályozzák a nyílt örökbefogadás lehetőségét, mert ennek keretei között lehetőség van arra, hogy a gyermek és vér szerinti családja között megmaradjon a kapcsolat, gyökereitől ne foszduk meg, amennyiben ez szolgálja az érdekét. Eltérés csak a tekintetben mutatkozik, hogy ez a kapcsolattartás milyen mértékű, mennyire szoros, azaz valódi, rendszeres találkozásokat, esetleg időnkénti telefonhívásokat, közös ünnepeket vagy csak egyoldalú tájékoztatást, fényképek küldését, leveleket takar. A kapcsolattartás megvalósulásáról és annak mértékéről jellemzően az örökbefogadási háromszög (örökbe fogadó és vér szerinti szülők, örökbe fogadott gyermek) közösen jogosultak dönteni.

Az Egyezmény 20. cikkének (1) bekezdése rögzíti, hogy „minden olyan gyermek, aki ideiglenesen vagy véglegesen meg van fosztva családi környezetétől, vagy aki saját érdekében nem hagyható meg ebben a környezetben, jogosult az állam különleges védelmére és segítségére”. Ez a különleges védelem – valamint a (2) bekezdésben említett helyettesítő védelem – az egyes vizsgált országokban többféle módon valósulhat meg, de mindenhol tetten érhető a törekvés, mely szerint a gyermeket elsősorban a családon belül helyezték el, amennyiben ez nem lehetséges, hivatásos nevelőszülőkhöz kerülnek, és ha az érdekük azt kívánja, a családból való kiemelés véglegessé válik, és örökbe fogadó családban találhatják meg a vágyott biztonságot. A gyereketthonok és árvaházak ma már egyre kevésbé jellemzőek, hiszen tudjuk, hogy ezek az intézmények a legnagyobb körülmények mellett sem képesek azt a szerető gondoskodást nyújtani, amit egy kisebb közösség, egy családjellegű nevelőszülői kapcsolat igen. A 20. cikk (3) bekezdése kiemeli, hogy a gyermek számára leginkább megfelelő ellátási forma kiválasztása során „kellően figyelembe kell venni a gyermek nevelésében megkívánt folytonosság szükségességét, valamint nemzetiségi, vallási, kulturális és nyelvi származását”.

Az Egyezmény 21. cikke szól kimondottan az örökbefogadásról. Ebben a szakaszban a gyermek érdeke nem mint elsődleges szempont (*primary consideration*), hanem mint legfőbb, mindenek felett álló szempont jelenik meg (*paramount consideration*). Meghatározza a legfontosabb elvárásokat, melyeknek mindenképpen érvényesülni kell a gyermek örökbefogadásának engedélyezése során. Az örökbefogadást csakis illetékes hatóságok engedélyezhetik, nincs lehetőség arra, hogy magánszemélyek vagy ügynökségek

„kereskedjenek” a szorult helyzetben lévő családok gyermekeivel. Az eljárásnak világosan meghatározott és következetesen alkalmazott jogszabályi keretek között kell zajlani, a döntéshozóknak minden lehetséges megoldást mérlegelni szükséges, a döntést csak alapos körütekintést követően, a rendelkezésre álló bizonyítékok ismeretében lehet meghozni. Kitér a nemzetközi örökbefogadás kérdésére is, mikor arról rendelkezik – a Hágai Nemzetközi Örökbefogadási Egyezmény⁶ összhangban –, hogy a külföldre történő örökbefogadás akkor kerülhet szóba, ha a gyermek örökbe adására tett törekvések belföldön nem vezettek eredményre. Kimondottan tiltja a jogtalan haszonszerzést nemzetközi örökbefogadás esetén, azonban nyilvánvaló, hogy expressis verbis kimondása hiányában, a nemzeti örökbefogadás esetén sem irányulhat haszonszerzésre az örökbefogadás, mert az semmiképp sem szolgálja a gyermek érdekét.

A 21. cikkben említett, mindenekfelett álló érdek azt jelenti, hogy semmilyen egyéb érdek, legyen az az állam oldalán jelentkező gazdasági, politikai, állambiztonsági érdek, a vér szerinti szülők vagy az örökbe fogadni szándékozó szülők oldalán jelentkező magánérdek, nem élvezhet elsőbbséget vagy azonos súlyú megfontolást a gyermek érdekénél.⁷

2. A gyermek legfőbb érdeke: családban felnőni

A gyermek személyiségfejlődése szempontjából a családban való nevelkedésnek fontos szerepe van. A biztonságot adó, támogató közeg feladata, hogy egy normális és békés keretet biztosítson a gyermek szociális és érzelmi fejlődéséhez, ezen keretek között tanulja meg, hogy miként alakítson ki és tartson fent emberi kapcsolatokat más gyermekekkel és felnőttekkel, hogyan illeszkedjen be a társadalomba. A megfelelő családi környezet alapvető szerepet játszik a biztonságának és lelki egyensúlyának megteremtésében.⁸

A személyiség-lélektannal és fejlődéslélektannal foglalkozó pszichológusok évtizedek óta vizsgálják, hogy az öröklés vagy a környezet gyakorol-e nagyobb hatást a személyiségfejlődésre, azaz min múlik az, hogy egy felnövekvő gyermeknek milyen lesz a személyisége. A tudomány mai állása szerint vannak tulajdonságok, melyek örökletesek, és vannak olyanok, melyeket a korai szocializáció során tanulnak meg a gyermekek,

6 1993. évi Hágai Egyezmény a gyermeknek a nemzetközi örökbefogadások esetén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről. 2005. évi LXXX. törvénnyel kihirdetve Magyarországon.

7 Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához, 214. o.

8 Gales, Florea, 2021, 19. o.

de ezeket rendkívül nehéz egymástól egyértelműen elkülöníteni, hiszen a gyermekek jellemzően ugyanazon személyekkel vannak körülvéve, akiktől genetikai tulajdonságaikat is örökölték.⁹ Amennyiben egyszer nyugvópontra jutna az „öröklés vagy környezet” vita, az örökbefogadás során is nagyobb magabiztossággal lennénk képesek meghatározni, hogy mi szolgálja legjobban a gyermek érdekét. Ezzel kapcsolatban jelenleg kétféle álláspont képviselteti magát. Egyik oldalon áll az az elképzelés, hogy a gyermek számára a vérségi kapcsolatok megőrzése mindennél fontosabb, ezért rossz bánásmód esetén is arra kell törekedni, hogy a gyermek lehetőleg a családjában maradjon, tőlük akarunk ellenére ne szakítsák el, hanem inkább tegyenek meg a gyermekvédelmi szakemberek mindent annak érdekében, hogy a család, ha külső segítséggel is, de képes legyen társadalmi funkciójának betöltésére. Azokban az országokban, ahol ezt az álláspontot képviselik, az örökbefogadás csak ultima ratio lehet.

A másik végtet az a hozzáállás jelenti, amely szerint a gyermek személyiségfejlődése visszafordíthatatlan károkat szenvedhet el abban az esetben, ha hosszú időn keresztül egy elhanyagoló, bántalmazó családban nevelkedik, ezért az szolgálja leginkább az érdekét, ha minél előbb kiemelik ebből a közegből, és a lehető legkorábbi időpontban örökbe adják egy olyan családnak, ahol szeretettel várják és odaadóan gondoskodnak róla.

Ami a nemzeti örökbefogadást illeti, a gyermekvédelem általában mindenhol megtalálta az arany középutat, először igyekeznek támogatni a családokat és segítséget nyújtani számukra a gyermeknevelésben, de ha nem megy, mert a család nem hajlandó együttműködni és minden tőle telhetőt megtenni a körülmények megváltoztatása érdekében, akkor jellemzően nem várnak sokáig, a gyermeket kiemelik a családból és nevelőszülőkhöz, majd hamarosan örökbe fogadó szülőkhöz kerülnek. Nemzetközi örökbefogadás esetén azonban nem ennyire egyértelmű a helyzet. Főleg a nyugati államokra jellemző, hogy elmaradott, fejlődő országokból örökbe fogadott gyermekek esetében magától értetődőnek tartják, hogy a gyermeket tulajdonképpen megmentették. Nem tulajdonítanak jelentőséget annak, hogy a gyermeket esetleg a szülők akarata ellenére vagy tudomása nélkül adták örökbe, sok esetben hamis halotti anyakönyvi kivonatokkal, melyek az árvaságát hivatottak igazolni. Amennyiben ezek a körülmények esetleg utóbb kiderülnek, az örökbe fogadó szülők és az örökbefogadást intéző szervezetek hajlamosak azzal nyugtatni a lelkiismeretüket, hogy a gyermeknek biztosan sokkal jobb dolga van egy fejlett nyugati országban, egy tehető családban, mint amilyen élete lehetett volna egy elmaradott, szegény államban, az alacsonyan iskolázott,

⁹ Atkinson, Hilgard, 2005, 91–92. o.

nélkülözésnek kitett, munkanélküli szülei mellett. Nem könnyű tehát meghúzni a határvonalat és egyértelműen kijelenteni, hogy mindenképpen a biológiai család vérségi köteléke vagy az örökbefogadók által nyújtott biztonság szolgálja a gyermek érdekét, ezt minden esetben csak egyénileg, az összes körülményt körültekintően mérlegelve lehet eldönteni.

A magyar Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint az örökbefogadás egyik fontos célja a vérségi származáson alapuló rokon kapcsolatral azonos jogi kötelék létrehozása az örökbe fogadott gyermek és az örökbe fogadó szülő között, annak családjogi és öröklési jogi következményeivel együtt, valamint a családi közösségben megvalósuló nevelés biztosítása a gyermek számára.¹⁰

3. A gyermek érdeke: megtalálni a számára legjobb örökbe fogadó családot

Szerencsére nagyon messze vagyunk már attól, amiről Lisa Wingate ír történelmi regényében,¹¹ mely szerint a meddőséggel küzdő családok, mintha csak egy áruházban vásárolnának, úgy adhatták le megrendelésüket arra nézve, hogy milyen – jellemzően szőke, kék szemű, fehér bőrű, egészséges, újszülött – gyermeket kívánnak örökbe fogadni. Sokáig jellemző volt, hogy az örökbefogadók igényeinek megfelelő gyermeket kerestek az ügynökségek, ma már az egyik legfontosabb alapelv, hogy a gyermek számára keresik a számára legmegfelelőbb családot, akik elfogadják úgy, ahogy van, az esetleges rendellenességeivel, testi-lelki sérüléseivel és traumáival együtt. Nem a szülőnek keresünk tehát gyermeket, hanem a gyermeknek családot. A „kereslet és a kínálat” sok esetben nehezen talál egymásra, mert sajnos hiába változott meg az örökbefogadás alapelve, ha a reménybeli szülők hozzáállása csak lassan változik. Sok speciális igényű, beteg, illetve idősebb gyermek él jelenleg is a gyermekvédelmi rendszerben, aki csak arra vár, hogy végre biztonságra találjon és örökre megoldódjon a helyzete. Számuk akkora – a legtöbb vizsgált országban –, hogy bőven kielégítené a gyermekre várók „igényeit”.

Míg az örökbefogadás korábban tabutémának számított mindenhol, sok esetben egyáltalán nem beszéltek róla, sőt inkább szégyellni való titokként kezelték, mára sok országban egyre inkább egyfajta státuszszimbólum, amely azt hirdeti, hogy a szülők mennyire humánusak, amiért megmentettek egy szegény gyermeket a rossz

¹⁰ BH2001/7/323.

¹¹ Wingate, 2018.

körülményei közül. Ez némi ellentmondást teremt a statisztikai adatok fényében, hiszen az igazán rossz helyzetben élő gyermekeket jellemzően senki sem akarja örökbe fogadni.

A gyermek véleményének – valamilyen formában – minden bemutatott államban kiemelt jelentősége van. Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják a jogot, hogy kifejezze véleményét, különbség csak a tekintetben van, hogy az egyes jogrendszerek mitől teszik függővé a gyermek ítélőképességét, azt életkorhoz, érettséghez, egészségi állapothoz vagy a bíró mérlegeléséhez kötik-e. Egyes országokban, meghatározott életkor felett örökbefogadásra csak a gyermek hozzájárulásával kerülhet sor. A gyermek meghallgatása, véleményének figyelembevétele, illetve bizonyos esetekben a kifejezett hozzájárulásának megkövetelése fontos szerepet játszanak a gyermek legfőbb érdekének biztosítása, a számára leginkább megfelelő család megtalálása terén.

4. A gyermek érdeke és az időmúlás

A gyermekkor egyszeri és megismételhetetlen, ráadásul – az egész élethez viszonyítva – elég rövid ideig tart. A gyermekkorban átélt élmények, megszerzett tapasztalatok alapvetően határozzák meg egész életünket, boldogságunkat, boldogulásunkat, párkapcsolatainkat, sikereinket. Az időtényezőnek tehát nagyon fontos szerepe van, de vajon mi szolgálja leginkább a gyermek érdekét? Az első figyelmeztető jel esetén kiemelni a gyermeket a családból, annak érdekében, hogy ne érhék további negatív hatások, és a lehető leggyorsabban örökbe adni vagy hosszú időn keresztül várni, hátha változtatnak az életvitelükön a szülők, aztán a kiemelést követően is még újabb és újabb esélyeket adni nekik, hogy be tudják bizonyítani, tudnak felelősen gondoskodni a gyermekről, és csak legvégső esetben utat nyitni az örökbefogadás felé, akkor, amikor a gyermek már elég érett ahhoz, hogy megértse, mi történik vele, elég idő ahhoz, hogy kisebb esélye legyen az örökbefogadásra, és elég hosszú idő telt el ahhoz, hogy erősen traumatizált legyen. Különösen nehéz ezt a kérdést eldönteni egy olyan környezetben, ahol a gyermekvédelmi szakembereket és a jogalkotókat is folyamatosan éri a nyomás, hogy tegyenek meg mindent az örökbefogadási eljárások felgyorsítása érdekében, hiszen sok család évekig vár egy-egy gyermekre. Amennyiben engednek ennek a nyomásnak, a gyermek érdeke teljesen háttérbe szorul az örökbe fogadó szülők kívánsága és elvárásai mellett. Voltaképpen egyik vizsgált országban sem a bürokrácia és a nem elég rugalmas jogszabályok miatt lassú az örökbefogadási eljárás és tart évekig, mire egy család hazaviheti az örökbe fogadott gyermekét, hanem azért, mert az örökbe fogadható gyermekek profilja erősen eltért az örökbefogadók igényeitől.

A magyar szabályozás, azaz a családok védelméről szóló törvény szerint „az állam – annak érdekében, hogy minden gyermek családban nevelkedhessen fel – támogatja az örökbefogadást, és gyors, méltányos határidőn belüli, a gyermek érdekeit szem előtt tartó örökbefogadási eljárás kialakítására törekszik”.¹²

5. A gyermek érdeke és az örökbefogadó személye

Nem minden országban határozott meg a jogalkotó felső életkori határt, de azokban az országokban, ahol csak kiskorú személy örökbefogadására kerülhet sor, és a közöttük lévő maximális életkori különbség is meghatározásra került, lényegében mégiscsak létezik egy maximális életkor. Ez a korlátozás sem önkényes, hanem a gyermek érdekét szolgálja, hiszen az egészséges fejlődéséhez az is hozzátartozik, hogy nemcsak kiskorúsága idején, hanem azt követően is számíthat a szülők támogatására. Továbbá fontos az is, hogy a szülő kellően rugalmas és fiatalos legyen, annak érdekében, hogy alkalmazkodni tudjon a gyermek változó igényeihez. Egy idősebb örökbefogadó esetén ráadásul a családtagok is ehhez a korosztályhoz tartoznak, az pedig nem szolgálja a gyermek érdekét, ha többségében csak idős emberek veszik körül.¹³

Az örökbefogadás alsó korhatára ezzel szemben a legtöbb országban meghatározásra került annak érdekében, hogy képes legyen társadalmi rendeltetésének betöltésére. Franciaországban 28, Ausztriában, Spanyolországban és Németországban 25, az Egyesült Királyságban 21, Lengyelországban 18 év, Máltán 28 év az a legfiatalabb életkor, amikor valaki örökbe fogadó szülővé válhat.

Ehhez kapcsolódóan a szülő és a gyermek közötti minimális és maximális életkorbeli különbséget is meg szokták határozni, hiszen a túl kicsi és a túl nagy korkülönbség sem szolgálja a gyermek érdekét. Franciaországban a minimum különbség 15 év, ami elég messze van a szokásos szülő-gyermek korkülönbségtől, ráadásul nincsen felső határ. Ausztria és Lengyelország szabályozása pedig csak arról rendelkezik, hogy az örökbefogadó legyen idősebb a gyermeknél, illetve hogy megfelelő korkülönbség legyen közöttük, de konkrét számot nem említenek a törvények, azt minden esetben egyedileg kell elbírálni a bíróságnak, hogy a gyermek érdeke biztosítható-e kisebb vagy nagyobb korkülönbség esetén.

Ami az örökbefogadók családi állapotát illeti, sok helyen előnyben részesítik a házasságban élőket az egyedülállókkal szemben, azonban a vizsgált országok

¹² 2011. évi CCXI. törvény 1. § (4). bekezdés.

¹³ Katonáné Pehr, 2020, 3. o.

többségében az azonos nemű személyek is köthetnek házasságot, így a meleg és leszbikus párok is ugyanolyan esélyekkel vághatnak bele az örökbefogadásba, mint a különnemű párok. Az egyedülálló hátrányosabb helyzetbe sorolása – mely abban az esetben is tetten érhető, ha nincs jogszabályban lefektetve a házastársak előnyben részesítése – abból ered, hogy egyedülálló szülőként gyermeket nevelni még vér szerinti gyermek esetén sem egyszerű, ha nincs kivel megosztani a terheket, sok lemondással és áldozattal jár, továbbá a legtöbb országban abból indulnak ki, hogy a gyermeknek két szülőre van szüksége az egészséges személyiségfejlődéshez. Az, hogy ez a két személy házasságban éljen egymással, illetve hogy egy férfi és egy nő legyen, ma már nem mindenhol elvárás. Franciaországban például a kellően stabil párkapcsolatban élő személyek is fogadhatnak örökbe, nem szükséges, hogy házastársak vagy élettársak legyenek.

Az azonos nemű párok (meleg férfiak és leszbikus nők) Magyarország és Lengyelország kivételével minden vizsgált országban fogadhatnak közösen gyermeket örökbe. Akár azért, mert ők is köthetnek házasságot (pl. Spanyolország, Franciaország, Egyesült Királyság), vagy azért, mert számukra külön biztosította a lehetőséget a jogalkotó. A mai napig vita tárgyát képezi, hogy milyen hatást gyakorol a gyermekek egészséges személyiségfejlődésére az, ha két azonos nemű szülő neveli fel őket. A pszichológusok ennek megállapítása érdekében széles körű, longitudinális vizsgálatokat végeztek, melyek azt mutatták, hogy valóban van különbség a vér szerinti családjukban nevelkedő és az örökbe fogadott gyermekek magatartása, attitűdje és jólléte között, de ennek minden bizonnyal az az oka, hogy az örökbe fogadott gyermekek jellemzően sokszorosan traumatizáltak és súlyos lelki sérülésekkel kerültek örökbe fogadó szüleikhez. A kérdés – miszerint hogyan képes egy azonos nemű pár megfelelő szerepmintát adni a gyermekének – máig megválaszolatlan.¹⁴ Az azonos nemű szülők által nevelt gyermekek vonatkozásában a másik megközelítés szerint a hagyományos családmodell megelőző, preventív hatással bír számos mentális zavarral szemben, azaz nagyobb eséllyel alakulhat ki egy gyermeknél valamiféle pszichiátriai zavar, ha nem egy férfi és egy nő neveli fel.¹⁵ Erre nézve még további kutatásokat kell folytatni, hogy ezen állítást jobban meg tudjuk alapozni. A másik fontos szempont, amelyet érdemes figyelembe venni, hogy Lengyelországban és Magyarországon nagyon erős a társadalmi ellenállás a melegek általi örökbefogadással szemben, mert ez szembemegy a hagyományos keresztény értékrenddel és kultúrával.

¹⁴ Tasker, Bellamy, 2019, 2–14. o.

¹⁵ https://mandiner.hu/cikk/20220124_hal_melinda_pszichologia_allasfoglalas_interju

A reménybeli szülők alkalmasságának vizsgálata több célt is szolgál. Elsősorban azt, hogy meggyőződjhessenek róla: a gyermek a lehető legjobb helyre kerül, ahol képesek lesznek a szükségleteinek és igényeinek megfelelő gondoskodást és nevelést biztosítani számára, hiszen örökbe fogadó szülőnek lenni sokkal több kihívást jelent, mint amilyenekkel a vér szerinti szülőknek szembe kell nézni. Másrészt fontos a jelölteket alaposan megismerni, mert csak ezen ismeretek birtokában hozhat felelős döntést a hatóság akkor, amikor a gyermek jellemzőihez legjobban illeszkedő családot kiválasztja.

Az alkalmassági vizsgálat minden vizsgált országban rendkívül széles körű és alapos, kiterjed a lakókönyvezet, az anyagi helyzet, a büntetlen előélet, a személyiség, az egészségi állapot, a nevelési képességek, az örökbe fogadás indítékainak vizsgálatára, illetve sok helyen a családi és baráti kapcsolatok mint szociális támogató rendszer megismerése is beletartozik, mondhatjuk, hogy sehol sem bízzák a véletlenre, hogy kihez kerül a gyermek. A vizsgálat során a jelentkezők motivációit is igyekeznek alaposan feltárni, fontos lehet kiszűrni azokat a jelentkezőket, akik csak azért szeretnének egy gyermeket örökbe fogadni, mert valahol azt hallották, hogy könnyebben megfogam a vágyott saját gyermek, ha elengedik azt a görcsös akarást, ami ehhez tapad, hiszen már van egy (örökbe fogadott) gyermek a családban. Amennyiben ezt képesek a helyén kezelni, és teljesen egyformán tudják szeretni az örökbe fogadott és a vér szerinti gyermeket, akkor nem probléma, de ha a saját gyermek megszületése után elfordulnak a „szív szerinti” gyermeküktől, az nagyon komoly lelki terhet ró rá, az ilyen indíttatásokon alapuló örökbe fogadás tehát egyáltalán nem szolgálja a gyermek érdekét.

Az örökbe fogadásra való felkészítés minden országban meglehetősen alapos és részletes, azonban nem mindenhol kötelező. Célja minden esetben ugyanaz, felkészíteni a szülőket arra, hogy mit jelent egy örökbe fogadott gyermeket nevelni, ez ugyanis egyáltalán nem olyan, mint a saját gyermekről való gondoskodás. Az örökbe fogadható gyermekek a XXI. században jellemzően nem csecsemők, tehát már vannak emlékeik, akaratuk ellenére szakították el őket a családjuktól, ahol számos traumán mentek keresztül, lehetséges, hogy testi vagy mentális betegséggel küzdenek, kötődési zavarai vannak, és nehezen alakítanak ki érzelmi kapcsolatokat. Ezzel mindenképpen tisztában kell lennie mindenkinek, aki örökbe fogadó szeretne lenni, továbbá magas szintű önismerettel kell rendelkeznie, hogy képes legyen saját érzése megértésére, magatartása irányítására, valamint az is előnyös, ha a felkészítés során nem csak magyarázatot kap az örökbe fogadott gyermek sokszor érthetetlen, esetleg elviselhetetlennek tűnő magatartása okára, hanem egyfajta eszköztárral is felvértezik, hogy ezekkel a helyzetekkel hatékonyan meg is tudjon küzdeni. A felkészítő tanfolyam a legtöbb országban mindössze néhány órára – Ausztria kivételével, ahol néhány hónapig tart –, így nem emiatt

húzódik el az örökbefogadási eljárás, azonban ahol csak opcionális az elvégzése, fennáll a veszélye annak, hogy éppen azok nem vesznek részt rajta, akiknek a legnagyobb szükségük lenne rá. A felkészítő tanfolyam során ráadásul olyan nehézségekkel szembesülhetnek a jelöltek, amelyekre (még) egyáltalán nincsenek felkészülve. Ilyen esetben fontos lehet a felismerés, hogy még nem állnak készen ezekre a kihívásokra, és mindenki jobban jár, ha inkább nem fogadnak örökbe, vagy módosítják azt a kört, amelyen belül el tudnak fogadni egy gyermeket.

6. A gyermek érdeke mostohagyermek örökbefogadása esetén

Ami a mostohaszülő általi örökbefogadást illeti (*stepchild adoption*), álláspontunk szerint nem mindegy, hogy az milyen előzmények nyomán jön létre: az egyik szülő halála vagy a szülők kapcsolatának megszűnése – házasság felbontása, élettársi kapcsolat felbomlása – miatt.

Napjainkban egyre több gyermek él mozaikcsaládban, ami azt jelenti, hogy a szülők kapcsolatának felbomlását követően új párkapcsolatot alakítanak ki. Mivel az érintetteknek korábbi kapcsolataikból már vannak gyermekeik, őket az új pár közösen neveli tovább. Ebben az esetben akkor jöhet szóba az örökbefogadás, ha a gyermek vér szerinti szülője ahhoz hozzájárul. Ennek a megoldásnak előnye, hogy ezáltal egy érzelmileg szorosabb, jogilag pedig valódi kötőerővel rendelkező kapcsolat jön létre a mostohaszülő és a mostohagyermek között, valamint, ha ezáltal a neve is megváltozik, a továbbiakban nem kell annak terhét is cipelnie, hogy nem ugyanúgy hívják, mint az édesanyját vagy a féltestvéreit. Komoly hátránya viszont, hogy súlyos lelki megrázkódtatást jelenthet a gyermek számára, hogy a külön élő szülője „lemondott róla”, ami ráadásul a kapcsolat teljes megszakadásához is vezethet. Azokban az országokban, ahol lehetőség van az örökbefogadás felbontására, megtörténhet az is, hogy a gyermeket mindig a szülő éppen aktuális partnere fogadja örökbe. Ez a megoldás semmiképp sem szolgálja a gyermek érdekét, számára ez sokkal inkább traumát jelent.

Ha a mostohagyermek örökbefogadására a gyermek félárvasága okán kerül sor, ez utóbbi nehézséggel nem kell szembenézni, de ilyenkor is figyelembe kell venni, hogy a gyermek milyen emlékeket őriz az elhunyt szülőjével kapcsolatban, el tudta-e már gyászolni a veszteségét, vagy még mindig olyan mértékben kötődik hozzá, hogy megviselné a változás.

7. A gyermek érdeke családtag általi örökbefogadás esetén

Amennyiben a gyermek azért válik örökbe fogadhatóvá, mert a családból való kiemelését követően nyilvánvalóvá vált, hogy a visszatérésére – a szülők hozzáállása és magatartása miatt – nincs lehetőség, sok helyen a családtagok általi örökbefogadást támogatják elsősorban, és csak abban az esetben jöhet szóba az idegenek általi örökbefogadás, ha ez sem valósítható meg. Az Egyesült Királyságban 2002-ben bevezették a különleges gyámság (special guardianship) intézményét is ezekre az esetekre, mely átmenetet képez az örökbefogadás és a gyámság között. Ők abból indulnak ki, hogy az örökbeadás olyan mértékű beavatkozást jelent a gyermek életébe, hogy nem lehetünk biztosak abban, hogy ez szolgálja a legfőbb érdekét. Annyi bizonyos, hogy ha a gyermeket egy közeli családtagja (nagynéni, nagyszülő, testvér) fogadja örökbe, akkor egyszerre biztosíthatjuk számára a vérségi kötelék megmaradását és a biztonságos, szeretető közegben való felnevelkedés lehetőségét. Egyes országokban (pl. Spanyolország) meg van határozva, hogy a rokonság hanyadik fokáig lehet, illetve nem lehet egy rokon gyermeket örökbe fogadni. Bizonyos szempontból ez a korlátozás is a gyermek érdekét szolgálja, hiszen meglehetősen „összekuszálhatja” a szálakat, ha egy gyermeknek a testvére lesz az édesanyja, vagy a nagybátyja az édesapja.

8. A gyermek érdeke, hogy tisztában legyen a múltjával

Korábban sok negatív következménye volt annak, ha a gyermek elől eltitkolták azt a tényt, hogy örökbe fogadták, hiszen előbb vagy utóbb a titokra mindig fény derült, ami a gyermek számára – még akkor is, ha erre csak felnőttkorában került sor – óriási lelki megrázkódtatást okozott, identitáskrizisbe sodródott és a szüleiben is csalódott. A pszichológiatudomány mai állása szerint már magától értetődő, hogy a gyermeknek tisztában kell lennie azzal, hogy szülei nem a vér szerinti szülei. Azt, hogy ezen információhoz a gyerekeknek joga van, korábban se vitatták, de megoszlottak a vélemények azzal kapcsolatban, hogy mi az az ideális időpont, esemény vagy életkor, amikor ezt közölni kell vele. Tekintettel arra, hogy ilyen ideális időpont nem létezik, mert bármikor kerül is rá sor, a gyermekben egy világ omlik össze, a lehető legjobb, amit tehetünk, ha eleve ennek megfelelően neveljük a gyermeket, és az első pillanattól kezdve természetesen kezeljük, hogy ő egy örökbe fogadott gyermek, vagy ahogy a téma szakértői nevezik, egy „szív szerinti gyermek”. Az örökbefogadást segítő szervezetek által szervezett felkészítő tanfolyamoknak köszönhetően ma már egyetlen gyermekkel sem fordulhat

elő, hogy a 18. születésnapján vagy egy véletlen elszólás folytán tudja meg az igazságot, ami a származását illeti.

Az örökbefogadást segítő szervezetek feladata az is, hogy támogassák a gyermeket abban, hogy megismerhesse gyökereit, személyes élettörténetét. Ennek érdekében a kezdetektől részletes dokumentációt vezetnek, melyben minden lényeges adat és információ megtalálható. Ezen részletek ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy a gyermek kamaszkorában megtalálja saját identitását és fejlődni tudjon az önismerete.

A vizsgált országok biztosítják a gyermek számára, hogy ezeket az adatokat megismerje, azonban csak bizonyos korlátok között, hiszen a vér szerinti szülők és esetleges testvérek számára lehetővé kell tenni az anonimitást, amennyiben kilitüket nem szeretnék feltárni és a gyermekkel nem kívánnak kapcsolatot teremteni, ezt tiszteletben kell tartani. Ettől függetlenül sokszor találkozhatunk olyan bejegyzésekkel a közösségi oldalakon, ahol egykor örökbe fogadott gyermekek kitartóan keresik vér szerinti családjukat, vélhetőleg annak ellenére, hogy ők úgy nyilatkoztak, hogy ezt nem szeretnék.

9. A gyermek érdeke, hogy kapcsolatot tarthasson a családjával

A Gyermek Jogairól szóló Egyezmény 7. cikke szerint a gyermeknek joga van ahhoz, hogy ismerje a szüleit, valamint ahhoz, hogy lehetőség szerint ezek neveljék. Örökbefogadás esetén ez utóbbira nyilvánvalóan nincs lehetőség, ebben az esetben azt kell tehát mérlegelni, hogy mekkora veszteséget jelent a gyermek számára, ha teljes egészében el kell szakadnia a vér szerinti családjától. A gyermek számára kiemelkedő jelentősége van annak, hogy megőrizhesse azokat a kapcsolatokat, amelyeket korábban kialakított és sokat jelentettek számára, mert ezek a kötődések fontos szerepet játszanak identitása kialakításában és megőrzésében. Egy nagyobb gyermek esetében, akinek már vannak emlékképei és kialakult kötődései, az örökbefogadás előtti kapcsolatok teljes megszakítása kifejezetten káros lehet a személyiségfejlődésére nézve, ezért a legtöbb vizsgált országban egyre inkább teret nyer a nyílt örökbefogadás, melynek során a bíróság vagy az örökbefogadást előkészítő hatóság mérlegelheti, hogy a gyermek és új családja milyen rendszerességgel és milyen mértékben tartson kapcsolatot a gyermek vér szerinti családjával vagy annak egyes tagjaival. Korábban éppen ezzel ellentétes tendenciákat tapasztalhattunk, mert úgy tartották, hogy a titkos örökbefogadás szolgálja leginkább a gyermek érdekét, minden kapcsolatot meg kell szakítani

az eredeti családdal annak érdekében, hogy az új családba való beilleszkedés zökkenőmentes legyen.¹⁶

Az, hogy a származási családdal való kapcsolattartás mennyire működik jól, attól függ, hogy a szülők milyen mértékű felkészítést kaptak, illetve mennyire számíthatnak az örökbefogadást segítő hatóság vagy szervezet támogatására, segítségére. Ez egyelőre nem minden vizsgált országban megoldott.

10. A gyermek érdeke, hogy megőrizhesse identitását

Nem véletlen, hogy a Gyermekek jogi Egyezmény és a Hágai Egyezmény szerint is elsőbbséget élvez a belföldi örökbefogadás a nemzetközivel, a helyi, az ország más területeivel szemben, hiszen a gyermek kulturális, nyelvi és vallási hagyományainak megőrzése ekképpen biztosítható a leginkább. A Gyermekek Jogairól szóló Egyezmény 8. cikke szerint a gyermeknek joga van ahhoz, hogy megőrizze identitását, a 20. cikk 3. bekezdése pedig megkívánja, hogy a gyermeknevelésben megmaradjon a folyamatosság, lehetősége legyen megőrizni vallási, kulturális és nyelvi eredetét. A lényeg, hogy megmaradjon a gyermek kulturális-lokális önazonossága.

11. A gyermek érdeke, hogy testvéreitől ne válasszák el

A gyermek számára – amennyiben már elég idős ahhoz, hogy ezt felfogja, tehát nem csecsemő már – mindenféleképpen nagy lelki megrázkódtatást jelent, ha elszakítják a vér szerinti családjától, még akkor is, ha ott nem abban a bánásmódban részesült, amelyre szüksége lett volna, elhanyagolták, esetleg bántalmazták. Sok esetben a családból való kiemelésre akkor kerül sor, amikor már több testvér is él a családban, ilyenkor nagy valószínűséggel az összes gyermek kiemelése szükségessé válik, ritkán fordulhat elő, hogy a szülők megfelelően bánnak bizonyos gyermekeikkel, míg másokkal olyannyira nem, hogy az hatósági beavatkozást igényel.

A gyermek számára okozott megrázkódtatást nem szabad tovább tetézni azzal, hogy elválasztják testvéreitől, ezért fontos, hogy a kiemelést követően lehetőleg ugyanahhoz a nevelőszülőhöz kerüljenek. Ez talán még könnyebben megoldható, hiszen vannak nevelőszülők, akik kimondottan arra vállalkoznak, hogy testvérekről is képesek

¹⁶ Marschalkó, 2013, 267–274. o.

gondoskodni, be tudják őket fogadni. Az örökbefogadás esetén azonban már nehézségekbe ütközhet egy hátrom vagy több tagból álló testvér csoport örökbeadása. Ebben az esetben is az egyes gyermekek egyedi érdekeit kell figyelembe venni, mert lehetnek olyan helyzetek, amikor a testvérek elválasztása lehet a legjobb megoldás. Ha ez megtörténik, a legtöbb országban van lehetőség arra, hogy a bíróság engedélyezze a testvérek közötti rendszeres kapcsolattartást, melynek az örökbe fogadó szülők is nagyobb valószínűséggel tesznek eleget, mint az egyéb családtagokkal vagy a szülőkkel való találkozásoknak.

12. A gyermek érdeke és az örökbefogadás felbontása

Az egyes vizsgált országok eltérő nézeteket vallanak az örökbefogadás felbontásának megengedhetőségét illetően.

Az örökbefogadás felbontása nem mindenhol megengedett, azonban azokban az országokban, ahol van rá lehetőség, igyekeznek mindent megtenni annak érdekében, hogy erre a lehető legszűkebb körben kerüljön sor. Ezt a célt szolgálja a felkészítő tanfolyamokon kívül a gyermek próbagondozásba való kihelyezése is, melynek során a szülőnek és a gyermeknek lehetősége van megismerni egymást, összecsiszolódni, az örökbefogadás engedélyezése csak ezt követően történhet meg. Remélhetőleg az esetleges ellentétek és kapcsolódási nehézségek még ezen időszak alatt kiderülnek, így nem kerül sor később az örökbefogadás felbontására. Különös körülménnyel kell eljárni azokban az esetekben, ahol a gyermek magatartásáról és a felbontáshoz vezető kedvezőtlen tulajdonságairól már az örökbefogadás időpontjában tudomással bírtak.¹⁷

A vér szerinti szülők által adott örökbefogadáshoz hozzájáruló nyilatkozat megtételére vagy visszavonására vonatkozó határidők szigorúsága is a gyermek érdekét hivatott szolgálni. A vizsgált országokban jellemzően a gyermek hat- vagy nyolc éves koráig a szülőnek lehetősége van megváltoztatni a döntésüket, illetve van, ahol ezen életkor betöltéséig nem is tehetnek ilyen nyilatkozatot. Ennek hátterében a gyermek legfőbb érdeke húzódik meg, azaz hogy vér szerinti családjában nőhessen fel. Amennyiben a szülők nem gondolják meg magukat ezen határidőig, később már csak korlátozott lehetőségük van beavatkozni, vagy egyáltalán nincs rá lehetőségük. A gyermek számára ugyanis az is fontos, ha már egyszer megszületett a döntés, és elindult vagy már meg is valósult az örökbefogadása, elkezdődött vagy már ki is alakult a kötődés az örökbe

¹⁷ Rékasiné Adamkó, 2019, 24. o.

fogadó családdal, akkor ezt ne zavarhassa meg semmi. Spanyolország szabályozása némiképp kilóg a sorból, hiszen a vér szerinti szülőknek a felügyeleti joguk megszüntetésétől számítva két évig van lehetőségük a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatát kérni, ennek ellenére az örökbefogadási eljárást már a szülők felügyeleti jogát megszüntető, a gyermeket örökbe fogadhatóvá nyilvánító határozat meghozatalától számított három hónap múlva el lehet indítani. Ez a megoldás nem feltétlenül szolgálja a gyermek érdekét, főleg, ha a kötődés kialakulása szempontjából kritikus időszakban történik meg vele, hogy örökbe fogadjon egy család, majd egy viszonylag hosszabb idő után mégis visszakerül a vér szerinti szüleihez, vagy gyermekotthonba kerül.

13. A gyermek érdekének megállapítása

Minden vizsgált országban alapvető, hogy az örökbefogadást csak az erre feljogosított hatóságok, valamint az elismert, bejegyzett civil szervezetek, alapítványok végezhetik, ami garanciát jelent a törvényi követelmények betartására is. A Gyermek Jogairól szóló Egyezmény előírja, hogy az egyes államok nyilvánítsák bűncselekménnyé a gyermekekkel való „kereskedést”.

Annak érdekében, hogy a hatóság meg tudja állapítani, mi szolgálja legjobban a gyermek érdekét, mindenképpen kellő körültekintésre van szükség. A végleges döntés meghozatala előtt meg kell vizsgálni, hogy milyen következményekkel járhat a gyermekre nézve, ha vér szerinti családjában marad, fel kell tárnai a rendelkezésre álló erőforrásokat, hogy van-e remény arra, hogy a család körülményei megváltoznak, vagy van-e a tágabb családban valaki, aki alkalmas és hajlandó a gyermekről gondoskodni. Meg kell vizsgálni a gyermek jellemzőit – életkora, származása, kognitív képességei, betegségei, lelki sérüléseinek súlyossága –, hogy fel lehessen mérni nagyjából, mekkora esélye van arra, hogy rövid időn belül örökbefogadókra talál. Mindezen információk megismeréséhez szükség lehet szakértői vélemények beszerzésére, a gyermek érdekében korábban eljáró szakemberek meghallgatására. Végül, de nem utolsósorban meg kell hallgatni az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket, véleményét érettségének megfelelő súllyal figyelembe is kell venni az örökbeadásáról szóló döntés meghozatala során.

A gyermek érdekének meghatározása során kétféle állásponttal találkozhatunk. Az egyik meglátás szerint hiába mindenekfelett álló a gyermek érdeke, mindenképpen tekintettel kell lenni az örökbe fogadó szülők érdekeire is, az egyensúlyt valamiképpen meg kell tudni teremteni az érdekek között, hiszen a gyermek akkor fogja magát jól érezni az új családjában, ha a szülők is jól érzik magukat az új szerepükben. Figyelemmel

kell lenni arra is, hogy nem minden gyermek alkalmas arra, hogy örökbe fogadják, és az örökbefogadásra jelentkezők sem kivétel nélkül alkalmasak arra, hogy szembesüljenek és megküzdjenek egy súlyosan traumatizált vagy beteg gyermek nehézségeivel.¹⁸ A másik álláspont is vitathatatlan, miszerint az örökbefogadási eljárásnak a gyermekén kívül egyéb szereplői is vannak, ahol az egyes szereplők maguk is többféle érdeket hordoznak, mindenkinek megvannak a maga jogos érdekei, azonban ebben az esetben nem használható a döntéshozatal során az általános formula, miszerint a bíróság a rendelkezésre álló bizonyítékokat mérlegelve, minden érintett érdekét figyelembe véve hozza meg a döntését. Örökbefogadás esetén a gyermek érdeke valóban mindenkifelett áll, az kell legyen a legfőbb, mindent eldöntő szempont. A bírói mérlegelés során tehát nem az egyes szereplők érdekeit kell összevetni, hanem a gyermek különböző – esetleg rövid és hosszú távon eltérő – érdekeit, és ennek mentén meghatározni az ő személyre szabott legjobb érdekét.¹⁹ A gyermekek jogai mindenhol világosan le vannak fektetve, azonban hogy ezek valóban érvényre is jutnak, a felnőtteken, jelen esetben a hatóságokon múlik. Ezért nagyon fontos, hogy a gyermek érdeke ne hatáskör kérdése legyen, azaz ne fordulhasson elő, hogy az egyik hatóság másképp értelmezi a gyermek érdekét, mint a másik.²⁰

A gyermek érdekének meghatározása nem könnyű feladat, hiszen nem létezik pontos definíciója, egységes követelményrendszert sem állíthatunk fel, éppen azért, mert az egyedi esetekhez való rugalmas alkalmazkodás elengedhetetlen. Ebből kifolyólag a döntéshozatal során nem zárható ki a szubjektivitás, a döntéshozó személyes értékrendje, véleménye óhatatlanul is megjelenik a mérlegelés során. Vajon mi alapján hozza meg a döntését? Milyen kritériumok mentén dönti el, hogy mi a jó és mi a rossz a gyermek számára?²¹ Amennyiben sikerül is megtalálni azt a megoldást, ami a gyermek számára vélhetően a legjobb, újabb nehézségbe ütközik a döntéshozó, mikor az egyéb körülmények miatt nem teljesen egyértelmű, hogy a gyermek érdeke teljes elsőbbséget kell élvezzen mindennel és mindenkivel szemben, mindenkifelett kell hogy érvényesüljön, vagy csak nagyobb súllyal esik a latba a többi érdekhez képest? A gyermek érdeke csak egy szempont vagy az elsődleges szempont?

Az örökbefogadást segítő szervezetek és hatóságok fontos feladata az utánkövetés is, mely azt a célt szolgálja, hogy segítségére legyen az örökbe fogadott gyermeknek és az örökbe fogadó családnak is, ha bármiféle nehézséggel kell szembesünniük, hiszen

18 Katonáné Pehr, 2020, 1. o.

19 Marschalkó, 2013, 267–268. o.

20 Diósi, 1998, 111. o.

21 Nyitray, 2012, 207. o.

kiemelkedő jelentősége van annak, hogy az örökbe fogadott gyermekek lehetőleg soha ne kerüljenek vissza a gyermekvédelmi gondoskodás rendszerébe. Franciaországban csak a nemzetközi örökbefogadás esetén biztosított az utánkövetés, más államokban azonban meglehetősen hosszú ideig és széles körben elérhető a szakemberek segítségével, hiszen ez szolgálja a gyermek érdekét.

Irodalomjegyzék

- Atkinson, R. C., Hilgard, E. (2005) *Pszichológia*, Budapest: Osiris.
- Barzó, T. (2017) *A magyar család jogi rendje*, Budapest: Patrocinium Kiadó.
- Diósi, Á. (1998) 'Esettanulmány a gyermekek mindenek felett álló érdekeiről', *Esély*, 1998/4. 106–112. o. http://www.esely.org/kiadvanyok/1998_4/esettanulmany_agyermekek.pdf
- Gales, N., Florea, D. (2021) 'Best interest of the child – the legal determination of the principle', *European Journal of Law and Public Administration*, 8(2), 15–25. o. <https://doi.org/10.18662/eljpa/8.2/156>
- Katonáné Pehr, E. (2020) 'A gyermek érdeke az örökbefogadás új jogi környezetében. A gyermekközpontú örökbefogadás követelménye', *Családi Jog*, 2020/3. 1–8. o.
- Marschalkó, L. (2013) 'Az örökbefogadás és a gyermek legjobb érdeke', *Iustum Aequum Salutare*, 2013/2. 265–279. o.
- Nyitray, Zs. (2012) 'Gyermekjogi Egyezmény 3. cikk 1. bekezdésének értelmezési és alkalmazási nehézségei', *ELTE Jogi Tanulmányok*, 2012/2. 197–209. o. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/35652/Jogi_tan_2012_2_Nyitray_Zsuzsanna_p_197-210.pdf
- Rékasiné Adamkó, A. (2019) 'Feltétel nélkül szeretni – Az örökbefogadás Magyarországon az európai szabályozás tükrében', *Családi Jog*, 2019/4. 23–30. o.
- Sándor, I. (2016) *Polgári jog: Az öröklési jog, a családi jog*. Budapest: Patrocinium.
- Somfai, B. (2010) 'A gyermek legfőbb érdeke, mint eljárási alapelv', in Somfai, B. (szerk.) *Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus, egyetemi docens 70. születésnapjára*, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 353–365. o.
- Tasker, F., Bellamy, C. (2019) 'Adoption by same sex couples – reaffirming evidence: Could be more children be placed?', *Family Law*. <https://eprints.bbk.ac.uk/id/eprint/25683/1/FTasker%20%26%20CBellamy%20Adoption%20oby%20Same-Sex%20Couples%20Family%20Law%20accepted%2028Nov2018.pdf>
- Wingate, L. (2018) *Elrabolt életek*. Budapest: Libri.